

FEJEZETEK A PETŐFI-KÉRDÉSHEZ.

I.

Köztudomású, hogy legismertebb, legkedveltebb, s a külföld előtt is legnagyobb lírikusunknak elfogadható szellemi arcképét máig sem sikerült egy összhangzatos kép síkjára vetíteni. A Petőfi-kérdés ma sürgetőbb mint bármikor is volt s minél inkább halmozódik a részletadatok és magyarázatok rendszertelen torlasza, annál elodázhatatlanabb kötelezettségünk a költő lelkéhez igazító Ariadne-fonalat felkutatni. Kiáltó szükség az élő, érző, igazi embert megtalálni, aki nem lehet sem emberfeletti tünemény mint a lelkesek, sem kettős lény mint a lelkiismeretesebbek akarják feltüntetni. Látnunk kell végre, hogy merőben önálló zseni vagy ötletes utánérző és utánköltő, hogy forradalmár vagy nyárspolgár, hogy korhely külön vagy érzékeny «gyerekkedély, hogy kérkedő irodalmi krakéler vagy szigorú önbíráló,» hogy betegesen hiú vagy büszkén szerény, egészségesen józan vagy lázasan beszámíthatatlan: földi ember vagy mithoszi vates volt-e tulajdonképen. Egy határozott szó hiányát érezzük, mely a bábeli zavarból az itt-ott kihangzó, de túlharsogott helyeset a kiválasztás súlyával ismételve és a keretadó összefüggés segítségével mint egészet, ellentmondást nem tűró tényt görgesse a fülekbe és a köztudatba.

Mint ismeretes: Petőfi emberi és költői jellemének fejlődésében a legnagyobb zavarokat és zökkenést az az 1845—1846 körül jelentkező váratlanul meredek változás okozza, melyet már Gyulai Pál is olyan fontosnak látott, hogy az 1846. évvel ékelte két részre (1834—46 és 1846—49) Petőfi költői pályáját.¹ A régi és új Petőfi e tudatos megkülönböztetését egy újabb kutató határozottabban így fejezi ki: «Voltaképp két Petőfi van. Az egyik — a saját napjainak tüzetől áthevült szónokias Petőfi, — a lelkesedéstől és izgatottságtól

¹ *Petőfi Sándor és lírai költészetünk.* (Új Magyar Múzeum, 1854.); legújabban (1908.) az Akadémia kiadásában a *Gyulai Pál kritikai dolgozatai* c. kötetben. (Megjelent a Petőfi-Könyvtár 5. füzetében is).

elragadott néptribun, a világszabadság és a nemzeti forradalom zászlóvivője. A másik Petőfi — a szerelem és természet költője.»¹ Ugyane kettősséget mutatja csirájában — egy más kritikus szerint² — már a költő ifjúkora is, holott a dinom-dánom és a halálvágly képezik az ellentett árnyalatokat.

A főzőkkenő: a forradalmi költő hirtelen előbukkanása sokakat foglalkoztatott.³ Tény, hogy 1844-ig két ifjúkori retorikus elaborátumot leszámítva, ú. n. «hazafias verset» nem írt; ⁴ amit 1844-ben ír (Honfidal, Egri hangok, stb.), a múlt dicsőség megénekelésének régi iskolás recipéje szerint készült és hazafiságuk akár a Bajzáé, akár a Vörösmartyé. Még 1846 elejéről is egész sereg verse szaporítja az általános hazafias-lira-tipust⁵ és hangja csak próbálgatja, fokozatosan fejleszti forradalmiságát. (Véres napokról álmodom. 1846. stb.) Az 1844-ben írt Védegyeleti Dal és az V. Ferdinándhoz című, a költőtől később gyűjteményeibe fel nem vett költeményekben⁶ a király még egyenesen a «honnak atyja» és a költő «jó öreg király»-a, sőt a két évvel később írt Tigris és Hiéna c. drámában (1846) is — legalább némelyek szerint — «orthoarisztokratikusabb, mint akárhány arisztokratának nézett (pseudo) költő és — tragédiáját a magyar királyság apotheosisának lehetne nevezni».⁷ De ez a Petőfi, ki ép oly monarchikus

¹ Riedl Frigyes a Beöthy-féle Képes Magyar Irodalomtörténet. 1900. 2. k. 297. l.

² Hartmann János: *Petőfi-tanulmányok*. Bpest, 1910. 31. l.

³ V. ö. Ferenczi Zoltán: *Petőfi életrajza*. I. 346. l. *Petőfi költészete*, írta Szigetvári Iván. 1902. 39. kk. ll.

⁴ Jókai szabadabb értelemben írt ama kijelentése, hogy költeményeiben a hazáról szól az első vers és róla szól az utolsó (Havas Adolf: *Petőfi-kiadás*. Előszó. X. l.) szórul-szóra természetesen nem állhatja meg a helyét.

⁵ Szigetvári: i. h. 41. l.

⁶ Havas Adolf kiadása. III. 527—529. ll.

⁷ Meltzl Hugó a *Tigris és Hiéna* színházi bírálatában: 1883. (P.-ktár 10. füz. 190. l.) Talán túloz, bár mások is Bélát tartják «legköltőibb alak»-nak e siralmas tragédiában (Riedl). Béla király mindenestre mély és igaz meggyőződéssel mondja: «Szép és nagy a királyok hivatása. Ők a föld napjai. Kötelességek ragyogni és melegíteni» stb. (IV. f. 2., mihez v. ö. még a 4. j. végét is). Csakhogy ha szubjektívnek is tartjuk Petőfit, ki a *μύησις ποδῶν* érdekében sem adna szereplői szájába olyat, ami nem az ő szívéből szól, figyelmeztetnünk kell a romantikus iskola követelte ellentét-szükségletre, melynek magasabb célja talán magyarázhatná e pillanatnyi «szimpátiát». Mindenesetre azonban Havas ellenkező nézete szerint (IV. 362. l.), ha tendenciáról e darabban egyáltalán lehet szó, úgy ép antiroyalistikus jut kifejezésre: «Ime, mondja a költő, a fejedelmi ágyak sem tiszták, s a

ézelme mint nemzete, e tragédiával körülbelül egyidőben írja a Voltak Fejedelmek című (Felhők, 1846), erősen «királyellenes» versét és forradalmi, majd republikánus pályáján rohamosan fejlődve 1848 december táján már *királygyilkosságra* buzdít (Akasszátok fel a királyokat). Ugyanez az önző-erőszakos Petőfi, az *arisztokrata* természet, A Nép (1846) a Palota és Kunyhó. A Nép Nevében (1847) stb. lépesőfokain a legnemesebb, legmelegebb, *szívbeli szocializmusig* (Apostol. 1848) emelkedik. *A monarchikus burzsoából népfelszabadító republikánussá vedlik.*

Elsőben az itt rejlő látszólagos dualizmus eloszlatására kell annak vállalkoznia, aki Petőfit megérteni és megértetni akarja. Hogy ez annak a könyvnek, mely néhány éve ama pretenciával jelent meg, hogy költőnk «befejezett szellemi arcképe»-t adja,¹ nem sikerült, a kritika szinte egyhangúlag megállapította.² Megoldásának gyökerei egyébként a közfelfogásba nyúlnak és ama hagyományos feltevést vallják éltetőjüknek, mely szerint Petőfi hazaszeretét Juliához való szerelmének hirtelen megdagadt vize öntözi és táplálja³ s «költészetének úgy szerelmi, mint hazafias-politikai iránya ezóta tárul ki teljes nagyszerűségében». Petőfi tüneményes lelki fejlődésének e magyarázatát Barabás is ismétli: «A szerelem tüzeben kell égnie előbb, hogy érzelmeinek heve is legyen. Csak ebben a hőfokban (?) válik ki a hazaszeretet fogalmából a szabadság eszméje» (191. l.), vagy talán világosabban kifejezve: «Petőfi a szeretetből indul ki (sic) s így jut el a szabadság fogalmához» (192. l.).⁴ Csakhogy ez a hazaszeretet «végső gyümölcse annak a szeretetnek, mely a *családban* fakadt, a *barátságban* megerősödött,

királyi interieur utálatos fekélyei az egész nemzettestet megmérgezik. Hiéna-anyák tigrisfúkat szülnék s csak az emberi dúvadak egymás elleni harca menti meg a népeket a pusztulástól. *A jó király testetlen árnyék, ki csak imádkozni és sirni tud a népert.*»

¹ *Petőfi*, írta Barabás Ábel. Bpest, 1907. 3. l.

² E. Ph. K. 1909. 307. l. stb.

³ V. ö. *Petőfi Sándor*, írta id. Szinyvei József. Bpest, 1905. 64. l.

⁴ Más helyt: «Az igazi szerelem fel fogja korbácsolni a szunnyadó erőket, hogy az eszme szolgálatába álljanak» stb. — E nézetet legsímábbá Négyesy fejtette (*Petőfi-Almanach*. 154—163. l.). Szerinte a köznapi embert is megnövesztő szerelem, a tény, hogy Juliával *együtt* érez és fog fel minden benyomást, hogy nejevel mintegy hátteret, új erőforrást kap, hogy énjét kettőzi, quantitative növeszti és mélyíti, — oly hatalmas nekilendülésre képesíti, hogy «forróbban tudja szeretni a hazát, az emberiséget, a szabadságot is». — Fischer: *Petőfi's Leben*. 466. l., nem ily mereven mutatja az összefüggést: «Die Liebeslyrik geht in die patriotische Lyrik über, welche schon früher selbstständig neben ihr einberging.»

a *szerелеmben* pedig virágot hajtott» (188. l.) és csak közbenső állomása a költő fejlődésének, ki nemzete szeretésén át az emberiség szeretőjévé s ami nála ezzel egy: az emberiség szabadságának harcosává lesz.¹ Lélektani nehézségei, sőt ellenmondásai bőven vannak e felfogásnak, de ezt most hagyjuk.

Barabás zavaros törekvése szintén ott látja a nehézséget, hol már a kortársak is keresték, hogy t. i. milyen összefüggésben van költőnkkel a szabadság, és ama hallgatagon lappangó vád ellen, mintha ez csak hangzatos *jelszó* volna nála, igyekszik jelleme szigorúan szerves függvényének feltüntetni. Megoldásának (mint a hasonlókénak) irányító kiindulója, hogy a szabadság a priori benne van a költő lelkében, «mint ahogy benne van a növény is a magban», — de ennek természetes úton ki kellett fejlődnie. Hogy a «természetes út» aligha úgy vezet, mint láttuk, már sejtjük és még visszaéerünk rá. De talán a kiindulópont se egészen megbízható, noha tudjuk, hogy majdnem általános az «egyenesen a szabadság eszméjével szívében született»² Petőfiben hinni. Anélkül, hogy a kérdés lélektani gyökeréig — az emberi jellem determinált vagy determinálatlan voltának vizsgálatáig — bocsátkoznám, utalok az étherikus látszatra, mely az ilyfajta megállapítások tudományos komolyságának veszélyben forgását jelenti. Pillanatig se jut eszünkbe a szabadság-eszme befogadására valami lelki készsége (diathézist) költőnkben kétségbe vonni, ami minden őszinteségének és jóhiszeműségének tagadását jelentené, de viszont semmi pozitívum, semmi tény nem mutatja — még en miniature sem — a gyermek-Petőfiben a haza- és szabadságszeretet későbbi élőkfályaát. Szabadságeszméje nem lehet valami égből kapott szikra, mert ilyeneket bajos komoly lelki vizsgálatnál tényező számba venni. Így bele kell esni ama tudományon túli, lemondó, mondhatnók nihilisztikus végletbe, mely olyan ellenőrizhetetlen tényezőkben keresi a maga magyarázatát, minthogy «az igazi genius a maga világgképét *magával hozza erre a világra s itt nem ismer más tennivalót*, (sic!) mint ezt a magával hozott világgképét *színesnek kifejtteni*».³

Petőfi szívében bizonyos tulajdonai folytán lehetett bizonyos hajlam, mely megfelelő irányú hatások megfelelő felvételére és ezen hatásokkal szemben olyan visszahatásra képesítette, mely mint féktelen

¹ A hagyományozott fejlődés-láncolatot Barabás lélektan-ellenes mérenylettekkel diszkreditálja a 193—4. lapokon, hol «a költő jellemének fejlődése az *öslélekből* (?)» hámozódik és minden gondolat az «erkölcsi jellem» előre bevitt eredménye felé iparkodik.

² Ferenczi Z.: *Petőfi és a szabadság eszméje*. Bpest, 1904.

³ Kristóf György: *Petőfi világgképe*. (Protestáns Szemle, 1910. 660. l.)

szabadságszeretetet nyilvánul előttünk. E kissé talán elvont és még homályos szavak kifejtése elibe ragadna mondandónknak, azért előbb megvonjuk a Barabástól szerencsétlenül képviselt hagyomány mérlegét. Ez Petőfi lelkének megmagyarázásához oly pontot választ alapkőnek, mely az aristotelesi *μετὰ τὸ φυσικά* birodalmába tartozik s így a léleképület tégláinak még ügyesebb ragasztása mellett se állhatná ki a teherpróbát. Az «öslélek megnyilvánulása»-nak keresése pedig — Barabás egyéni sajátja — csakúgy mint «a nemzeti genius felébresztése»-hez címzett egytestvére, komoly cáfolásra számot sem tartható délibábok, melyek egy teljesen kimagyarázhatatlan eszmekör ingoványába vezetnek, ahol azután a magyarázók «jóakaratok szerint alkotják meg Petőfi egyéniségét, világfelfogását». ¹ Akik ily sikamlós talajra nem akarnak ereszkedni, igazat fognak adni nekünk, ha Barabás könyvével a nehézségeket nemhogy megoldottaknak nem tekintjük, hanem épen a «nagy könyv»-ből kiáradó, lezáró igény folytán csak újból és szomorúbban összezavarva látjuk.

Egyéb megoldási kísérletek egy részének revíziója alól felment részben kiáltó tarthatatlanságuk, részben hogy erőlködésük már magában hordja cáfolatukat. ² Csupán három, azaz lényegében két kísérlet taglalását tartjuk — úgy a bennök rejlő, de (elhamarkodott általánosítással) hibásan uralkodóvá tett valóság-mag jogos provokálásának, mint egyes, kellő megfordítással, emelendő épületünkbe jól beilleszthető kövek használhatóságának okán — helyénvalónak. ³

¹ Már Kende F.—Gömöri Gy.: *Petőfi világnézete* (év n.) 6. l.

² Ilyen pl. a feltevés, mely szerint «1846-ig Petőfi — csak fogalmi szempontból ismerhette — koránál fogva — hogy mi a haza, a nemzet, mi az a világboldogság?». És «minél közelebb jut a férfikor érettségéhez, annál mélyebben érzi és érti eszményeit s annál cselekvőbbé válik a maga szerepe is eszményeinek az életében, annál lelkesebben azonosítja magát ideáljaival: a haza és népszabadsággal»; (Kristóf Gy.: *Petőfi ifjúkori költészete*. Uránia 1909. 165. l.) mert ha el is fogadnók épen a 23. évet a meginduló átmenet (a férfikor) kezdetének, még nem tudjuk az ideálok azonvalóságát s a fejlődés rohamos menetét megérteni, — arról nem is szólva, hogy ép Petőfinél nincs előbb tanult elmélet, melyet valahogy később a tett vált fel. Hiszen például előfordul-e a világboldogság ideálja valaha is gyerekfogalmi közt, vagyis mielőtt programmjává lett? stb. Ép hogy 1846 után sok oly eszméért harcol, melyeknek azelőtt nemcsak a magyar köznép «nem hallotta hírét sem» (v. ö. 1849 jan. 13-án Kossuth Lajoshoz írt levelének öntudatos ténykimondását), hanem neki magának se volt róluk fogalma.

³ Mindenesetre érdekes Palágyi Menyhért gondolata (*Petőfi*. 1889. 18. kk. II.), mely szerint az «új» Petőfi a világfájdalmas korszak vergődései közt

Egy felfogás, két lényeges oldala szerint, Petőfi szabadságérzését majd mint az *egyéni szabadságszeretet* természetes *fejleményét*, majd mint a *milieu eredményét* tünteti fel. Az előbbi árnyalat értelmében Petőfi szabadságszeretete «a korlátlan egyéni szabadság» ama «sóvárgása», mely már gyerekkorában jellemzi őt. «Az egyéni szabadság — korlátlan felfogása és alkalmazása vezet a szabadság egyetemes, mondhatni elvont eszméjéhez: a magyar nemzet felszabadítása gondolatán túl a világszabadság eszméjéhez.»¹ Ugyanezt más helyen úgy fejezi ki Ferenczi, hogy a szabadság eszméje «majd mint *egyéni szabadság*, majd állandó foglalkozástól ment *függetlenség*, majd *a magyar nép felszabadítása* a feudalistikus viszonyok alól, majd — *a francia forradalom hatása alatt* (!) — *a világszabadság metafizikai eszméje*» mutatkozik, sőt 1848-ban «az Ausztriától való függetlenítést értette alatta *a népreszpublikai átalakulás* érdekében».²

Az utóbbi árnyalat értelmében Petőfi hazafias költészetének eredő szála a költőt érő környezeti benyomásokból (milieu) adódnak, de szerephez jut ennek keretében az előbbi felfogás: az egyéni és nemzeti függetlenségvágy egymásból származásának segítsége is. «Az édes anya iránti szeretet, a gyermekkori emlékek kedvessé teszik szülőhelyét, a szülőföld megtanítja az Alföld imádására, — később ezért (?) megszereti az egész országot és e szeretetet növelik múlton lelkesülő tanulmányai és úti emlékei. A honszerellemmel testvérérzés a költő szabadságszeretete, mely már *diákkorában nyiladozó függetlenségi törekvéséből sarjad* s végül a világszabadság eszméjében éri tetőpontját.»³ És mikor a két összetartozó árnyalat egybeigázásával mondja Hartmann,⁴ hogy «Petőfi hazafias költeményei és szabadságdalai a fejlődés csúcán mutatják az érzelmet, melynek magvául az anya iránti szeretetet és egyéni függetlenséget jelöltük meg», ez annyit jelent, hogy az 1846 körül támadó 'új' Petőfi adva van előbbi önmagában, ha a gyerekifju

születik meg s «1846-ban, mikor pesszimizmusából kigyógyulni kezd, egyszerre találja meg szerelmi és politikai eszményeit, Juliáját és a világszabadságot» (20/21 l.), — de sajnos, a lélektani magyarázat kifejtésével Palágyi adós marad.

¹ Ferenczi: *Petőfi és a szabadság eszméje*. 5. l. Hasonlóan Riedl, *Petőfi Almanach*. 107. l. stb.

² Ferenczi: *Petőfi és a socialismus*. Értek. a m. tud. ak. ny. és szépir. o. k. 1908. 20. köt. 1. sz. 20. l. (A «szabad» szónak és származékainak különbözően árnyalt használatát — szám szerint is — csoportosítja u. o. 20/21. l.)

³ Hartmann: i. h. 55. l.

⁴ I. h. 60. l.

egyéni függetlenségvágyát és növő körű életkörnyezete iránt növő körű szeretetét kellő világitásba állítjuk. A szempont melynek e felfogás katonája a *self-made Petőfi* felfogása, noha a segítségül vett francia forradalmi hatás mibenléte nem tisztázódik eléggé; noha nem oly magától értetődő, hogy valaki az egész országot megszeresse az Alföld miatt, holott még az ország szeretete se egy a hazáéval (épen Petőfinél nem); noha semmi útmutatást nem kapunk, hogyan képzeljük az egyes átmeneteket és főleg a világszabadság eszméjét a nemzeti függetlenség «természetes» fejleményének vagy továbbnövésének stb.

Azonban cáfolgatásra semmi szükségünk. Egy másik kísérlet, (emennek éles ellentéte) a maga plauzibilitása révén már pusztá szembeállításra is megingatja bizalmunkat. Ebben is milieu eredménye az 1846 utáni Petőfi, csakhogy élettelen élményeké, a betüké, az olvasmányoké, a tanulmányoké. «Ezt az evolútiót — mondja e nézet — nem magyarázza meg a politikai helyzet fejlődése, egyéni oka van ennek *Petőfi-tanulmányaiban. 1846-ban kezd behatóan foglalkozni a francia forradalommal.*»¹ Csakugyan: Petőfi magavallotta francia-barátsága is támogatja e feltevést: sokszor válik szinte szolgál utánzásban láthatatlanná az ő egyénisége, diadallal kiáltja ki, képeivel, könyvtárával, külsőségekkel ostentálja francia mestereit; versei, prózája (naplója), hátrahagyott jegyzetei² stb. mind e szélsőséges felfogás ágyát melengetik, mely szerint a szabadságharc Petőfije a franciák szorgalmas tanítványa, úgyszólván *beletanulta magát* a szabadságharcba (helyesebben a forradalomba), elméletben kiformalta magának s jól-rosszul «alkalmazta». Eltanult érzelmeket, utánzott elveket (demokratizmus, kozmopolitizmus stb.), sőt gesztusokat.³ Ez itt megpendített felfogás a *tanuló Petőfit* engedi előtérbe, az idegen szellemek munkáját percipiálót, sőt reprodukálót. És ha ezt így nem is fogadhatjuk el, annyit mindenesetre lát az elfogulatban bíráló, hogy a teljesen önálló Petőfit, ki minden idegen egyéniség bevonása nélkül teljesen érthető legyen, csak az elfogultság tudja elképzelni. Mint már

¹ Szigetvári: i. h. 44. l.

² Havas: VI. 255—264. ll. stb.

³ Kende-Gömöri: i. h. 85. l. «Lángoló versei, melyeket a forradalom előtű a forradalomért írt, erejüket innen (t. i. a francia forradalomra vonatkozó olvasmányaiból) nyerték» stb. Zavarosan és igaztalanul szól erről Szász Zoltán a Nyugat 1912 június 16-i számában 1035. l., melynek megjelentekor e fejtegetések már teljesen lezárva készen állottak. — (Marót Károly kéziratát 1912 júniusában kaptam. Szerk.)



Gyulai látta, a tanulás tényezője okvetlenül szerepet kér,¹ legfeljebb e szerep milyensége lehet kétséges.

Kérdésünk oda konkrétizálódott: Megérthető-e Petőfi 1846 körül rohamosan induló lelki irányváltoztatása saját lelki fejlődéséből vagy idegen lélek hozzávonása után adódott; *magától lett-e az, új' Petőfi — önlelkéből, vagy felvett idegen lelkialkotórészeket is — tanulmányaiból?* És itt már nemcsak a szabadságészme *eredetének*, hanem *milyenségének* ellentétes felfogása is rejlik. Az első feltevés megengedi, hogy Petőfi «imádta a szabadságot, mielőtt áldásairól meg lett volna győződve»,² önmagáért, ösztönösen, l'art pour l'artosan. A második szerint csak a józan okoskodás vezeti hozzá a költőt,³ nem víziós imádat, ami szinte kihívja az erkölcsi értéket illető kételyeket s pózra, szenvedésre, őszinteség-hiányra enged kilátást. Szóval e két párt végső eredményben azt jelentené, hogy az 1846—49.-i időszak Petőfije vagy *selfmade, víziós, ösztönös zseni vagy tanuló hajlamú, nem mindég őszinte és nem a legönállóbb egyéniség.* Az előbbi a józankodók, az utóbbi a lelkesek élénk ellentmondását provokálta és méltán: Érezzük, hogy egyik félnek se lehet teljesen igaza.

Mint már érintők, a költő előző évei is rejtegetnek hasonló problémákat. Ilyen *pesszimizmusának* kérdése⁴ s ezzel kapcsolatban a Felhők ciklus⁵ és a Világgyűlölet palinodia⁶ (1846) viszonyának sokat vitatott ügye. A kérdés, hogy a Felhők szerelemben és barátságban csalódott lelkéből (l. az életrajzot) vagy Shelley és Byronrajongásából *erednek-e*, az igazság valami ösztönös megérzése folytán egészen már nem áll a kiáltó homloktérben. Vannak ugyan olyanok, kik az «idegen rész» teljes hiányát látják jónak hirdetni,⁷ míg mások «Byron egéről szakadt jégvirágok»-at emlegetve lelketlen utánzást, a byronizmus beteges életnézetével való «kacérkodást» látnak,⁸ egész-

¹ «P. bewahrheitet durchaus nicht die falsche Doctrin, dass das Genie nichts zu lernen brauche — er ist vielmehr ein Beweis für das richtige Axiom, dass das Genie aus allem und Jedem lerne» Fischer i. h. 249. l. és Kende-Gömöri 45. l.: «Zseni volt Petőfi és éppen ezért volt szüksége, hogy mindent ismerjen, mindenből tanuljon» stb.

² Ferenczi: *Petőfi és a szabadság eszméje* 5. l.

³ U. o. 6. l.

⁴ Mint már Gyulai kiemeli (Akad. kiad. 192. l.), Petőfi csak «világgyűlöletet» említ, nem «világfájdalmat».

⁵ Kelt Szalkszentmártonban, megj. 1846 ápr. 23. Emichnél.

⁶ Életképek. 1847 márc. 6.

⁷ Barabás. 101; Palágyi 18. l. stb.

⁸ Hartmann. 31, 34; Babits Mihály: *Petőfi és Arany.* (Nyugat, 1910. II. 1581. l.).

ben azonban már Gyulai is elismeri, hogy Byront, Shelleyt, Lenaut és Heinet oly időben olvasta, mikor műveik hangulatának leginkább megfeleltek, amit azután mások úgy fejeztek ki, hogy *hangulata taszította* e pesszimisták felé ¹ és ezzel a különben sem bizonyítható utánzás kérdésre már el is vesztette életét. Viszont itt a pesszimizmus *ethikai milyenségének* kérdése lép elő: Meltzl elszigetelt véleményével szemben, ki szerint «Petőfi pesszimizmusa oly érett, hogy e nemben ritkítja párját még az egész világirodalom költészetében is,» ² a — még a Felhők évében megírt Világgyűlölet, (melyben alaposan elszámol a maga «epéből készült sárgazöld pápaszemes» verseivel,) élénken zúdította fel a kritikusok kételyeit: Lehetett-e őszinte az a többször hangoztatott «roppant ember- és világgyűlölő» ³ hangulat, melyet ily hirtelen levetkezett? ⁴ Vagyis: ha már nem tanulmánya, hanem érzelme a Felhők költőnknek, «az önámítás és szeszély szüleményei»-e (Gyulai, 192. l.), avagy lehetnek őszinte lelkének igaz gyermekei is? És erre majdnem általános, mert Petőfi aktuális felfogása mellett kényszerű is a *tagadó* válasz, mely az utánzás Scyllájából csak a *szenvelgés* Charybdisébe engedi a szegény magyar Odysseust.

Ide tartozik általában minden, ami költői ésszinteségének kérdésével összefügg, — egy tipikus esetet említve: *korhelységének* kérdése is. A kortársak és közelutódoktól ráánkmaradt ama nézet, hogy a bor- és korhelydalok költője valami megátalkodott lump volt, «a kóbor diák, a könnyelmű kalandor tudata» (Palágyi), ma már ellensúlyozásra talált ama tisztult helyesbítésben, mely szerint költőnket bordalainak gyakorlatától a legnyárspolgáribb mértékletesség, sőt a legjózanabb, legfiliszterebb ellenszenv távolította. ⁵ Verseiben dicsekszik

¹ Erdélyi: *Pályák és pálmák*. A. Fischer. 306. l. — Ferenczi *Életr.* II. 232. kk. II. kül. 243—4. l.

² I. h. 174. l.

³ 18. úti levelében. A *Világgyűlölet*-ben „Én is gyűlöltem...“ stb. Később persze könnyebben veszi.

⁴ A költő maga a *Világgyűlölet*-ben érzelm és értelem nélküli utánzóit okozza e változásért: «amióta e bitangokat | Láttam, mint vágnak Byronképeket, | Azóta gyűlölségem megszakadt». Ugyanezt hangsúlyozza Ady Endre: *Petőfi nem alkuszik*. (Renaissance 1910. I.) 338. l. stb.

⁵ Körülbelül ezen értelemben mondja Móricz Zsigmond, (Nyugat, 1909. I. 532. l.) hogy sohasem írt *boros* verset. Már Meltzl (94. l.) nehezten Gyulaira a korhelykedés szó használata miatt és egyfelől az önirónia világos nyomaira (v. ö. *Ivás közben, Szobámban, A csavargó*, stb.), másfelől amaz általános pszichologiai törvényre utal, melyet pl. Scheffel, a Gaudeamus szerzője igazol fényesen: A „magasabb rangú költő“ bort predikál, de vizet iszik.

könnyelműségével, adósságaival, pedig önvallomásai nélkül is tudjuk, hogy «pénz dolgában nagyon scrupulosus»¹ volt, adósságot pedig ha csinált is nagy-akaratlanul, visszafizetésében pedansul lelkiismeretkedett.² A meg nem érdemelt «dicséret» őszintén, szinte sajnálkozóan szerény elhárításával korrigálja meg a «valami vad fickó» feltevését és csak annyit enged a bártfai levél «kálomista» írójának, a bor lángszerelmesének, «hogy csendesen vigadónak vallja magát».³ A kritikusok logikájának ez: vagy negédlést, emberi gyarlóságot, affectatiót jelent (minthogy bordalait nem a bor inspirálta, mondja Szigetvári) és így kortársaktól (Jókai stb.) is erősített önjellemzésének hitelt csak őszinteségének kétségbevonása árán szolgáltatnak,⁴ — avagy az utánzás hangsúlyozásával «mentik» ilyfajta költeményeit: Bordalait és könnyelműségfitogtatását Kölcseytől, Vörösmartytól és főleg Csokonaitól *tanulta*; később Béranger chansonjain edzette éberré utánérzésre hajlékony kedélyét.⁵ E két feltevés végeredményben egyet jelent. A lírai költő őszintesége a költő érzése: ha ez felületes vagy tanult, mint ilyen nem érdelmi a «jóhiszemű» lírikusnak járó hitelt. De viszont ha Petőfi igaz, egész költő — és ezt bajos kétségbevonni — mily egyéni érzelem az, mellyel a bordalok, a kétségbevont őszinteség menthetők?

Hasonlóan ellenmondók véleménynyilvánításai a legkülönbélebb dolgokban. «Egyszer a világ közepébe helyezi hazáját és boldog, hogy magyarnak született. Majdnem egyidőben gúnyolja nemzetét — és idegen országokat állít mintaképül elébe.»⁶ — Dicsekvő csapodárságával, szerelmi verseinek soktárgyúságával élénk ellentétben áll legviharzóbb kamaszkorából (1843) az a szerénységével hitelt követelő pár sor, mely

¹ 1848 jún. 30. Pestről kelt levele (Baróti: *Petőfi újabb reliquiái*. 105. Havas: VI. 208. l.).

² V. ö. Bajzához (Hovasnál VI. 104) Nagy Ignáchoz (128/9), Tárkányihoz (130), Teleky S. gr.-hoz (155/6. l.) stb. írt leveleit. Amit pl. Barabás mond, hogy sohase csinált adósságot, szórul-szóra épúgy nem állhatja meg helyét, mint a már Fischertől (255. l.) visszavetett «védelem», hogy ‚Kostverächter‘ volt volna.

³ *Tompa Mihályhoz* (1844.); e verssel ennek *Bártfai levél Petőfi Sándorhoz* c. költői levelére (Életképek, 1844 szept. 4.) válaszol.

⁴ Meltz: i. h., Lessing és Schopenhauer példájával védi őszinteségét.

⁵ V. ö. Szigetvári: i. h. 84. l.

⁶ Kende-Gömöri. 112. l. — V. ö. már Erdélyi: i. h. 332. l.: «Hazáját gyakran nem adta volna az egész világért, máskor az emberiség nagy gondolatánál, mint csöppet a tengerben, úgy veszti el amazt ezekben, — és ezt [folytatja helyes érzéssel] — egy kritikus gúnyosan vetette szemére, elég igaztalanul».

a Zsengék egy elhanyagolt 'népdalában' erős monogám hangulattal vallja, hogy: — én kakas nem vagyok, | Hanem filemile vagyok, | *Egy a fészkem, egy a párom, | Egyért élek a világon*»¹ stb.² A sovinszta magyar, a csapongó szerelem-korhely egyfelől, újra oly vonások, mely a végletes egyéni és közvetlen Petőfi arcképébe illenek, míg a külföldért lelkesedő, az érzelmeskedő hangok másfelől, újra csak a Pulszky óta gyakran kísértő impresszionista tanulóknak vagy a Gyulai-féle negédlőnek képét tolják előtérbe.

A komoly és önálló költő javára (másként nehéz Petőfit felfognunk) két figyelembevehető módon próbálták a nehézségeket eloszlatni.

Némelyek szerint³ bizonyos, beilleszthetetlennek látszó, féktelen hangulatnyilvánulásokat a költő «lelkének felületéről» veszi. «Élményei még nem üledtek meg, hogy érzelmeinek fenekére szállhasson.» A «pezsgó ifjú vért» emlegetik és azt tartják, hogy «Petőfi a nemzet általánosan ünnepeelt költője volt már, mikor egyéniségének legbenseje még alig nyilvánult költeményeiben.» Csakhogy e felfogással első sorban is magyarázat nélkül maradnak az ú. n. kalandor kora *utáni* «ellenmondások», azután pedig nem jutunk ki az őszinteség kérdésének labirintusából sem, mert míg itt Petőfi nagyon sok, értékes alkotásáról csak mint elpárolgó odanemvalóságokról, felületről felszálló gőzökről esik említés, nem szabad felednünk, hogy e nevének «országos hírt» szerző költemények nem lehetnek súlytalan, s így elhanyagolható részei Petőfi lelkének és költészetének. Tehát újra felbukkan a kérdés: Milyeneknek értékeljük őket etikailag?

A másik mentési kísérlet, mely a költő fejlődésének végső harmóniájában látja az ember megfejtését, lélektanilag nem intézi el, csak megkerüli a kérdést. Hogy Petőfiben «amit, a kóbor diák mulasztott jóvá teszi — az autodidakta,» s hogy «végre is megbízható állást töltve be, házaselettel végződnek szerelmei», már azért sem állhat meg, mert az egyes, így elkülönzött tények a valóságban összesznek, de különben is alkalmatlanul jut előtérbe bizonyos életszakok viszonylagos inferioritásának látszata. Vvilágos: a tények kényszere alatt szabott, mondvascinált magyarázat sikertelenül alkudozik.⁴

Úgy hisszük, nem elhamarkodott, ha a tapasztalt eredménytelenség okára a *kiinduló főszezpontok helytelenségében mutatunk rá*, mert

¹ Havasnál III. 513. l.

² V. ö. még e sorozathoz a Barabásnál olvasható szembeállításokat. 197—228. l.

³ Ilyen Palágyi. 9. és 10. l. stb.

⁴ Hartmann: i. h. 12. l.

józan eszünk is sugallja, hogy *Petőfi szabadság gondolata nem lehet kivételes, égi szikra, pesszimizmusa eltanult szenvedés és ellenmondó versei közül — egyoldalú értékelés elfogultságával — lehetetlen csak az egyik fajtát tekintetni az »igazi»-nak.* Más oldalról más magyarázatokat kell keresni.

II.

A kérdés ama zavartokozó felállításában, hogy magából lett originális csoda-e Petőfi vagy ügyes és sokoldalú utánzó, egy régi babona és a reakcióként támadt túlzó visszahatás káros horzsolódása érezhető. A legkülönfélébb árnyalásokban és elváltozásokban máig kísértő téves felfogás legdrasztikusabban a »*vadzseni*» fogalmával foglalható össze, noha épen e szót Petőfivel kapcsolatban napjainkban már sokan és élénken kifogásolják. De vissza-visszaütasítva is állandóan kísért és energiákat köt le elszármazásaiban, melyek ez alapjukról elszakadva, ezt meg is tagadva, külön életet élnek, — nem kis veszedelmére a költő igaz megértésének. A legszívósabbakat, legmakacsabbul visszajárókat már csak azért is jellemeznünk kell, mert a lerombolandó bálványok kövén kell az új templomnak épülnie.

Az az őszinteség, melyre a féktelen egyéniséggel szemben kritikaink helytelen felfogása úgyszólván kötelezve látszik magát érezni, tarthatatlan kiindulási alapnak. Az elfogultság az »őseMBER ŐSZINTESÉGÉNEK ÉS KIMÉLETLENSÉGÉNEK», a fajmagyar szókimondásnak és az egyéni féktelenségnek annyira típusává tette a költőt, hogy teljesen megfeledeztek az emberi és lírikusi őszinteség különbségeiről. Mikor Petőfi azt írja, hogy »születésekor a sors az őszinteséget bölcsejébe tette pólyának s ő elviszi magával a koporsóba szemfedőnek», mikor felháborodása lámpavasra kívánja a jezsuitákat,¹ — olyannak festi magát, aminő. Csakhogy az emberi és férfiúi őszinteséggel gyakran nem esik össze a lírikusi, anélkül, hogy a költői jóhiszeműség veszélyben forogna. A lírikus még nem utánóz és nem szenved, ha egy feltoluló érzést, ragadó hangulatot, akár apotiori egyéniségének pillanatnyi, öntudatlan kirekesztésével is költemény erejére növeszt fel magában és amíg költői heve első megadottságában is oly hangokkal tudja érzelmeit kifejezni, melyek *magukban* semmi tápot az őszinteség kétségbevonhatására nem adnak, addig tőle senki az erőltetett, (idegen elméknek való) lelki analízist, hangulatainak és ezek indító okának skrupulózus számonvevését nem követelheti. Petőfi például — mint tudvalevő —

¹ 14. úti levél, 1847. júli 17. V. ö. 1847-i ki nem adott előszavát (*Petőfi-Almanach*) stb.

«nem táncolt, nem dalolt soha,» legjobb barátai se látták «még csak jókedvre valót is inni,» mégis őszinték bordalai; amint már Jókai mondja,¹ van bennök «valami férfiasággal kérkedő lendület», mely a lelkéhez tartozást már magában biztosítja. Hát még ha hozzávesszük, hogy e híd használására észrevétlenül egy másik ösztönös, ősi erő: az (öntudatlan) önfentartási lendület is taszította. E dalainak virágkora (1844/5) összeesik szűkösen fizetett segédszerkesztőségével Vahottnál, ki nemcsak lapirányító ízlésével, a neki szabadon álló választási jog csendes kényszerével, de dicséretével, elismerésével, szóval pozítive is ösztönözte élces, boros, betyáros, szóval «eredeti magyaros» költeményei írására.² Hogy e tényezőket a magába néző ember közelségéből ha akarja se ismerheti fel s ha felismeri is, nem kürtölheti világgá (már költőileg alkalmatlan voltuknál fogva sem), — a dolog természetében van. Itt csak az egy kérdés tehető: volt-e valami érzelmi *mag*, melyet férfias lendülete és önfentartó ösztöne felfejleszthetett. És ez irányban nincs kétség: úgy Dunavescén, mint pesti segédszerkesztő korában, (mikor is legtöbb bordinát írja), kedvére való és nagy gyönyörűséggel frekvenciát társaság adja meg őszinte alaphangulatát.³ Amivel úgy hiszem, megérezettük, milyenek amaz esetek, melyekben az őszinteségre való hivatkozás, annak hiányolása legalább is erősen időszerűtlen. E helyesen, a költői természetrajz alapján, értelmezett őszinteség pedig még így is sokkal nagyobb fokban lelhető fel Petőfiben, mint a világirodalom legtöbb lírikusában.

Másik végzetes félreértés, melybe a nemzeti geniust elementarisan éltrehevítő, a nemtanuló, magából lett zseninek elképzelése sodorta a nem világos tekinteteket: népköltészetének helytelen értelmezése. Nem akarjuk a protestálás hangját valótlanóságok — jóllehet tagadó — utána-mondásával is tompítani, azért csak emlékeztetünk rá, mily félreértések tárgyává lett «a nép ajkára keblének mennyei manóját» hullató költő egyik-másik kijelentése. Pedig rég kétségtelen, hogy «Ahogy bordinátait nem vette a borból, úgy népdalait nem vette Petőfi a néptől» (Jókai) s «mikor Petőfit mint népköltőt dicsőítik — Meltzillel együtt nekem is úgy tetszik — mintha hallanám az utókor neveté-

¹ Előszó (XI. és) XII. l.

² L. kül. a Pesti Divatlap 1844.-i évfolyamát. Ferenczi vonatkozó fetegetéseire (Életr. II. 16. k. l. 164—6. 28/9. l. jegyz. I. 308. stb.) — anélkül, hogy Vahott védelmére kelnénk — csak azt kell hozzátennünk, hogy amint Petőfi «ujságíró», úgy «szerkesztő» Vahott, kinek alkalmazkodnia kellett a tömegízléshez és követelményeihez.

³ «Er war ein Tafelgenosse, den der Wein begeistern, doch nicht trunken machte», Fischer 255. l.

sét az összehasonlító irodalomtörténet legkomikusabb s egyszersmint legszomorúbb tévedése fölött.¹ Petőfi a népköltészet ősi forrásaiból semmit sem kölcsönzött, csak fordítva áll ez: Mint ő is hirdette: a népnek dalolt és a nép ajkára vette, amit ráhullatott.² Azok, kik Petőfit népiességében keresik, külsőségeken, rosszul értelmezett nyilatkozatokon megtévedve, a népdallal épen elhomályosítják, «kitagadják Petőfi költészetéből magát Petőfit»,³ ezt a «már szinte őrjöngő arisztokrata természetet» (Ády), magasan szárnyaló művészegyéniséget. A nép szeretése (— magában is sokszor félreértett vonása Petőfinek —) nem jelenti a népköltőt és ha valaki ezt a költőből akarná — vallo-másaként — kiolvasni, azt már készen várja a figyelmeztetés,⁴ hogy ki a «természet tövises vadvirágának» nevezi magát, «azon módon meg is szünt ily vadvirág lenni;» sokkal tudatosabb, semhogy a népköltészethez bármi köze is lehetne.

A tüneményes, «égi küldött» fogalmának feltünőbb kidomborításához harmadik jogcímnnek tekintették Petőfi unalomig hajtogatott *jóslatait*, melyekben maga és hazája jövőjét kiáltotta ki. A frázisok tengerin túl csak a vatesi vonások komoly aláhuzásait vesszük tekintetbe,⁵ mikor figyelmeztetünk rá, mily kielégítő magyarázatot kínál a józanságnak úgy a költő heves természete, olvasmányai okozták hallucináló ingerlékenysége, mint az aktuális körülmények, melyek e népét oly erős akarattal vezetni látszó embert, részben egyenesen általa felidézttetve,⁶ körülvették. Hiszen ha követni akarnók ama módszer párfját, épúgy nézetnők a «forradalom megérzését» a tanulásból természetes, elhamarkodott azonosításnak és egy tényleges erőfeszítésekkel jól-rosszul keresztülhajtott program bátorító Macbeth-reklámjának. Hiszen ha megadnók komoly nevetségének a nevetséges komolyság elégtételét, szembe sorakoztathatnók e felfogással — egy csak tréfaformában nem kegyeletsértő persiflage realizálása gyanánt — Petőfinek (természetszerűleg) szép számú *nem* teljesedett jóslatait.

Last not least hízlalta a tévhitet az Aranynyal való ellentétkere-sés, amivel lezárom ez áldatlan sorozatot. Aki tudja, mily csapásai

¹ I. h. 190. l.

² V. ö. Vikár Béla: *Petőfi a nép közt.* (Petőfi-Album 1898, 135. kk. ll. stb.)

³ Palágyi: i. h. 16. l.

⁴ U. o. 13—14. l.

⁵ Fischer 466, Kacziány: *Petőfi* 1900. 15. l. stb.

⁶ V. ö. Kende-Gömöri. 118. l.: «Nem csodás jóvendülés, hanem tisztán észszerű következtetés», amidőn a «Rettenetes napokat látok közeledni»-t leírja.

az igazi irodalmi felfogásnak, a maguk világosságával mily sötétséget terjesztők az olyan párhuzamos jellemzések, melyeknek hirhedt mintája az Ilias «felkelő nap», az Odysseia «lemenő hold» volta, teljes mértékben érti, mily rettenetes retardálását jelenti az igazi Petőfi felismerésének az Aranyval való, oly csábítóan látszó, logikus összevetés. Hányszor vad, elődöket, tekintélyt nem ismerő, iskolázatlan parasztszeni Petőfi, csakhogy nagy tudású könyvforgató barátját élesen lássuk kultúrzseni mivoltában! Longus est ordo idem decus petentium! És kár, hogy habár csak látszólagosan, de amaz élesszemű költő-kritikus is növeli a zavart, aki *egy* lapon gúnyolja — és méltán — Hartmann «öregen született Arany»-át és «fiatalon meghalt Petőfi»-jét¹ és látja — se az orthodox, se a modern elképzelésnek nem adva igazat — Aranyt «beteges abnormis zseninek», Petőfit «egészséges nyárspolgárnak», *egy* más mellett.² Az antitézis lehetetlen módszer, mert természetében hordja tudománytalanságát, az előre bevitt eszméssel való manipulálás és a szimmetria keresését. Már pedig a szimmetria irányában semmi belső kínálkozása nem lehet két költőegénységnek, kiknek minden közösségük kortárs voltak, a versírás, lelkük egy pár «korszerűen» közös húrja, pár közös élmény barátságuk idejéből, de egyéniségük, költői és emberi fejlődésük semmi természetes közös alapot nem kínál. Mihelyt pedig az alap tőlünk származik, önkénytelenül önkényesek leszünk és legjobb akarattal gázolunk két egyéniség szentélyébe.

A most érintett erős áramlatok megteremtették az alapjában szükséges, de módjaiban túlzott reakciót, mely viszont az idegenszerűség, az *átvétel* leselkedő, álruhás alakjaiban bukkan fel.

A helyesen látók, kiknek figyelmét nem kerülte el Petőfi tréfás- és bordalainak egyéniségével ellentétes természete, célozhattak a bordal «divat» magyar előzőire; látták Csokonai tréfáinak rokonvonásait; a meglepő optimizmus kivirágásaiban: a gondtalan, epikureushangulatú bor- és társasági dalokban, a korhely élet dicséretében, a hitelezők üldözése miatt mimelt félelem-hangoztatásokban Bérangerre ismeretek.³ Ugyancsak Béranger felé mutatnak Petőfi genre-darabjai, refrain-

¹ Hartmann, 15. l.

² Babits: i. h. 1584/5. l. — V. ö. Pogány József csak némely tekintetben figyelemre méltó kritikáját *Arany contra Petőfi* (Renaissance 1910. II. 514.) — Amit különben Babits helyesen lát, bizonyára a párhuzamvonás nélkül is látta s ami nehézkességet s talán «személyes» látszatot tárgyalása és végformulája maga után vonzol, nem kis mértékben köszönheti az ellentétkeresésnek.

³ Bérangert először 1843/4. telén, Debrecenben forgatja, úgy látszik

nes dalai,¹ a proletár származás fitogtatásai,² hol az összefüggés felfedezésének bizonyos fokig teljes jogosultsága van. A Ferenczitől csoportosított genre-költemények³ kétségkívül tartják Bérangerrel a rokonságot; a refrain kétségbevonhatatlanul az ő tanulmányozásának eredete (a Dunavecseán irt «Gazdálkodási nézeteim» kelte [1844] is elárulja); az új, addig nem-magyar hangot, mely alacsony származásával dicsekszik, Szigetvári méltán vitte vissza Béranger olvasására stb. Itt tehát igazság rejlik, csak a tény helyes beállítása körül lehetnek vétségek. Nem lehet ugyanis eléggé hangsúlyozni, hogy Petőfi bordalain sehol Csokonaiéik, genre-jain sehol Béranger egyenes hatása ki nem mutatható és hogy társasági és bordalokat Béranger ismerete előtt épűgy irt, aminthogy 1845 után, mikor Béranger bámulása éppen virágjában volt, már csak sokkal ritkábban.

Hasonlóképp nem vonható meg az igazság magja ama felfogástól sem, mely Petőfi szocialista «készültségét» akarja a homloktérbe tolni. Az a vita, melyet nálunk egy párt célzatossága⁴ provokált, a «vörös zászló» és a «nemzeti múlt» antitezise⁵ helytelen világitásba állították e kérdést, melynek így már egyformán ártottak a mellette és az ellene szavazók. A nagyranőtt zavar oka amaz ellentét kiemelése körül kereendő, hogy bár a szocializmus szavát vagy eszméjét Petőfi műveiben még körülírva se sikerült felfedezni, viszont «mégsem lehet mondani, hogy elveiben ne volnának itt-ott olyanok, melyek az akkori sociális tanokkal rokonok».⁶ Az alkalmatlan dilemmát két elemi hiba elkövetése okozza. A mai szocializmus alapjait Marx csak 1847-ben kezdi lerakni s Petőfi idejében nálunk még tudomást se vettek róla.⁷ Költőnk ú. n. szocializmusa, tehát csak szabadságeszméjének lehet valami-féle árnyalata⁸ és messze áll attól, hogy a mai tömegszocializmus értelmében az egyéni erkölcsiségnek a tömegekörkölcsiségben való fel-

hatástalanul. Eredményesebben 1844 tavaszán Dunakeszin. Nevét 1844 júniusában említi először *Irtóztató csalóddás* c. versében (Pesti Divatlap I. évnegyed).

¹ Először Salamon Ferenc figyelmeztet rá. Kifejtve Ferenczi: *Béranger és Petőfi* i. h. 113— (117, 117—8, 118—) 122. l. *Életr.* II. 66. stb.

² Gyulai, 14. Szigetvári. 84. l. stb.

³ *Életr.* II. 68.

⁴ Pogány. i. h. 515. l. «harcosa volt új osztályoknak a régiek ellen, hirdetője új korszak a régi romjaira» stb.

⁵ V. ö. Schill Fülöp: *Petőfi mint a világszabadság s a hazaszeretet költője*. (Temesvári m. kir. áll. főreál. 1907/8. 15. k. 1.)

⁶ Ferenczi: *Petőfi és a socialismus*. 23. k. II. Riedl, *Petőfi-Album*. 114—5. l.

⁷ Riedl: u. o. 112/3. l.

⁸ V. ö.: «Ha ő a szabadságot és egyenlőséget együtt említi, mint a

engedését jelenthetné. A másik elhanyagolt szempont tulajdonkép az előbbi pozitívuma. Ha a kérdés felvetődik, honnan vette tehát Petőfi az ő ú. n. szocializmusát, pillanatra se szabad tudományos rendszerkísérletekre gondolnunk. Forrásai csak élete élményei és ösztöne, meg *szépirodalmi* olvasmányok lehettek. E tekintetben, ha közvetlen hatásról nem is igen lehet beszélni, a már akkor köztudatba átment, olvasmányaiiba beivódott rousseauizmus — Rousseau Kisfaludy Sándortól, Lamartinetól, Chateaubriandtól, Eötvöstől¹ és talán elsősorban Saint-Justtól, «Petőfi Sándor kincse»-től közvetített hatása² — mindenben megérdemli azt a nagy súlyt, melyet Négyesy és főleg Ady rája helyeztek. Moreau, Béranger s mindenki, kinek kontaktusai és lelke csak némi-
leg hasonló az övéhez, — «szocialisták» voltak abban az időben.

Ami e kérdésbe kapcsolódik: Petőfi *kozmpolitizmusáról* már Gyulai tudta, hogy az nála alapjában «a szabadság-eszmék és küzdelmek szolidaritását» jelenti, semmi egyebet. Ezzel körülbelül már ő elvette a *külön* vizsgálatra való igényét. Némileg más elbírálás alá esik *republikánizmus* és általán politikai aktivitása, melyeken sokkal kiáltóbb az idegen bélyeg. A magát végre megtalálni vélt ember mohóságával hirdeti féltelen hangossággal bizalmatlanságot keltő nyilatkozásaiban: «Republikanus vagyok, lelkestül, testestül: az voltam, *mióta eszmélek*, az leszek végső lehelletemig»,³ majd szinte csak versbe átírva: «Republikanus vagyok s az leszek A föld alatt is ott a koporsóban.»⁴ E hang miatt épúgy inog önismeretét illető bizalmunk, mint az önállóságába vetett hit akkor, mikor a valósításról, a gyakorlatról van szó, s ő szinte *Bérangert fordítva* írja a józan körültekintés látszatát keltő, sokszor idézett sorokat, hogy «a monarchiának van még jövődje nálunk, sőt mostanában elkerülhetetlen szükségünk van rá.»⁵ Váratlan, természetétől elő nem készi-

francia forradalom, az utóbbit mindig mint az előbbi eszme *kiegészítőjét* s *nem* mint egyenrangú tényezőket veszi». Ferenczi: *Petőfi és a szocializmus*. 18. l.

¹ Az Apostol eszméinek kialakulására jelentékeny a Falu Jegyzőjének hatása (Havas: I. 421. l. jegyzete).

² Négyesy fejtegetései 168—170 l., aligha célzatosan, nem emelik ki Saint-Just fontosságát.

³ Naplójából. Pest, ápr. 19. 1848.

⁴ *Respublica* c. versében. (Életk. 1848 aug. 13.).

⁵ Életképek 1848 júni 11. («Pest, május 27. 1848»). — Béranger 1883-ban írja Bonaparte Luciánhoz: «Lors de la dernière revolution, moi, vieux républicain, convaincu que la France n'était pas encore disposée à accepter la forme républicaine, j'ai désiré pour achever d'user la vieille machine monarchique, qu'elle nous servit de planche pour passer le ruisseau» V. ö. P. Muz. V. 35. l.

tett heveség és itéleti bizonytalanság mindenütt. Ehhez, amit monarchikus érzelmei illusztrálására már fentebb idéztünk, s máris nagyon hajlandók leszünk Meltzl véleményét, mely szerint republikanus, anti-monarchikus versei nem kiforrott ember nézetei, magunkévá téve a már kifejezett gyanút táplálni, hogy köztársaságiságának egész skáláját Béranger, (Rousseau) Desmoulins, Robespierre, Marat, Saint-Just kottáiból játsza le, a republikanizmus gondolatát csak tanulta és nyárspolgári monarchizmusának rosszulemesztő felületességével, az ujat tanulóknak áruló «úgye-e megmondtam»-ával harsogta világgá.

Mint már eddig többször, újra látjuk, hogy valami rejtezik a mögött, amit eddig «utánzásnak» neveztek, noha minden, mit Petőfiről tudunk s ami olvasásából benyomásként bennünk maradhat, ellenkezik bármily egyéniségfeladás elképzelésével. Hogyan viszonylik Petőfi az idegen szellemekhez és eszmékhez?, ennek vizsgálatához a fejtegetésekből csak pár tanulságot, (ötletszerű felvetések eredményeit) vihetünk magunkkal némi tájékoztatásul. Ilyenek, hogy a «jós» és egyéb frázisok jogcímén nem szabad a felhők közt, légiiesen döntenünk el a Petőfi-kérdést, hogy e legartisztikusabb művészegyént évtizedes babona mondhatta csak népköltőnek, hogy van különbség emberi és lirikusi őszinteség közt, hogy Petőfi írói vallomásait is megfelelő kritikával kell nézni, hogy az Aranynyal való párhuzamkeresés kisiklató, hogy semmiestre se képzelhető el, miért volna Petőfi az a zseni, ki soha semmit mástól nem tanult stb, hanem ellenkezőleg a tanulás vágyát és tényét be kell egyéniségébe illeszteni. Csupán ahelyett, hogy ú. n. «ellenmondások»-nál mindjárt eltanult lelki mozdulatokat látnánk, meg kell keresnünk, hogy lehet *a tagadhatatlan tanulmányt a tagadhatatlan önállóság kereteibe iktatnunk*. És ez mindenesetre egy lépés lesz a sokszor retusált Petőfi-arckép igaz vonásainak kihámozása irányában, mit a következőkben akarunk megkísérelni.

III.

Kiinduló pontunkul talán eléggé előkészítettük ama tényt, hogy Petőfi nem a szabadságszeretet lángolását hozta bölcsőjéből. Ő az *álmodozó szláv típus örökségével*: a lágy, sebezhető, szinte sebekre váró, elméleti lélekkel jött e világra, mely lélek a maga viaszkszerűségével egyenesen determinálta arra, hogy élete «a szenvedések és szenvedélyek csataterén»¹ folyék le. Az ilyen érzékeny kedély, melyet «jobban megvisel a lelki élvezet, mint a testi fáradozás»,² az «ilyen

¹ A már említett jan. 1. 1847 kelt előszóban. (A jellemzéshez általában v. ö. *Változás*. 1845 és *Te a tavaszt szereted*. 1846.)

² 10. uti levelében 1847. júl. 8.

szív, mely nagyító üveg módjára jót és rosszat óriás alakban tüntet vissza, mely a rengeteg viszhangjaként egy kiáltásra száz kiáltással felel,¹ teljesen a körülmények zsákmánya. Ha gyengeségét az életviszonyok melengetik, betegesen elpuhul, ha viaszkságát lacerálják, lázas reakciókba sebesedik. Ha más körülmények, melyek a lélek fajsulyát teszik, engedik: első esetben művész lesz belőle; az utóbbi esetben az érzékenység foka, a hatások milyensége stb. döntik el, hogy öntüzebe égő küzdelem (ha az egyéni reakciók hullámai csak befelé folynak és lefojtják az egyéniséget) vagy újtájból akár jó, akár rossz ösvényre kilendült ellobogás lesz az eredő (ha t. i. a reakciók eleven ereje átüti az egyén ellenállását és kitör).

Petőfi a nyárspolgári 19. században tipikus mészárosnak csupa-érzés fia! Élénken kitekintő gyermekszeme előtt a szülői korlátoltság ellenzője. Kitóluló szavainak dagadását az asztalnál prezideáló apai komorság gátja szorítja le. Falusi rokonok alkalmatlankodásakor könyvei mellől pirongató szülői szó kergeti:² a nagy Petőfit e kis körülmények determinálják. Az elméleti lélek fogékony viaszkjából a szép és jó kiverhetetlen vágya így ébred öntudatra, mikor a gátak felállnak ellene. Oda tolul és ellenök keményszik. A gyermek Petőfi számára szülei közül kétségtelenül apja az élő egyéniség. Az álmodozó gyermekkedély puha, elmálló hajlamait: a könyvek kedvelését, a tetzés és hangulat szerint beosztott zárkozottságot vagy megnyilatkozást, egyszóval a lelki, nevezetesen művészegyéni szabadságvágyát az ő ellenmondást nem tűrő, nyers-erős egyénisége, fájdalomosan bénító akarata tudatosította számára. *Általa és így kezd az érzelmes gyengeség egyéniségének erőforrásává lenni.* Szinte kétségtelen, hogy az apai nézetek ellentéteessége, az akkor divatos, általános és mély ellenszenv az ú. n. művészetek iránt, stb., *végzetes hatással* volt később a bizonyos korban közönséges, de csak ritkán döntőbefolyású gyerek-betegségekre, aminők: a versírás és a színészet iránti hajlam.

Mielőtt azonban ezek kicsirázását követnők figyelmünkkel, ügyelnünk kell *az érzelmes gyengeség* egy másik, az előbbivel ellentétes irányú: *pozitív nyilvánulására*, mely érzelemnek eredetét — talán némileg váratlanul — szintén a költő *apjában* keressük. A gyermekéért férjével szembeszálló anya, kinek «csak könnyei és csókjai vannak» (Gyulai) fia számára, szinte szimbolum, szinte fogalom. Ez

¹ Szept. 17. 1848. (Havas: VI. 66. l.)

² Petőfi István adata (Vasárnapi Ujság 1859. 42. l.): «Sándor bátyám *csendes, szelid, magányt kereső gyermek volt, számtalanszor megpirongatták szüleim, ha rokonaink hozzánk jöttek, mert társaságukat mindig ki-kerülte, bezárta magát a szobába s könyvei közt lelte mulatságát.*»

ézés végtelen meleg, de határozatlan, mert csak egyszínű. A felnőtt tudja csak értékelni, a gyermek természetesnek találja és evvel elintézettnek is. A felnőtt, az elmélkedő és gondolkozó Petőfi anyabálványozása,¹ melyet a gyermek egy kétségtelen nyilvánulásban se mutat, meg is marad mindvégig tagozatlan érzésnek: «Jeder Gedanke an sie ward in seinem Auge zur Thräne, in seiner Brust zum Gedichte» (Neugebauer L.). Köztudomású, hogy ha anyjáról szól, hangja valami szuperlativuszos kegyelet fokán van tartva. De míg anyja — amint költeményeiből élénk lép — egy költő anyja, az anya, addig apja — mígcsak a sikerek nem viszik fiához, egészen anyja mellé² — élő ember, csak Petőfi atya és senki más. Ő az, aki mutatott szeretetlenségének apró szélcsendjeivel ama legszebb gyermeki érzés melegét gerjesztette fia szívébe, melyet az anyai bálványozása készsége soha, mindég csak egy félve, sőt pillanatokra gyűlölve szeretet személy tud a hasonló kedélyekből kicsalni.

Mikor a gyermek elkerül hazulról, érzelmességének e pozitív táplálója — közvetlen talaját veszítve — bizonyos tekintetben visszamarad hatásaiban. Az otthon ingadozóvá, idegessé tett kedély emez ellensúlyozó nélkül csíráztatja most már magasra a dacosságot és nyakasságot, mihelyt az otthoniakhoz hasonló gátlások adódnak. Ilyenek itt: az iskolai tanulás kényszere, tanárok egyénisége stb. Az általuk felszínre hozott alapvonások: a művészi elfoglaltság (olvasás és ábrándozás) és a művészi-szabadság vágya, mely egyfelől komor zárkózottságban és visszavonulásban (passive),³ másfelől ingerelt virtuskodásban és kalandvágban (active) nyilvánul. Így — elég különösen — a komoly hallgatagság és őszinte tanulni-vágyás mellett, az önkényre erősen visszaható dac és lázadó makacsság, tanulni nem akarás stb. egyszerre, egyformán határozott vonásai e gyermeknek,³ kit csakugyan a zsarnokság érzése juttatott a szabadság gondolatára. Ezért rajongott eleve és ismeretlenül mindenért, mit régi szabású apja és a maradi iskola megingathatatlan bizonyossággal ismertek el világfenntartónak. Nyárspolgári erkölcsök, a kókler-félék lenézése a megélhetést, nyereséget biztosító és erős munka: alapjában a fiúnak is örökölt ideáljai; de mikor apja személyében ezek mint lelke gyébé

¹ Kb. 1842-ben, az első sikerek után, hallunk róla először.

² V. ö. Fischer. 237. l. Addig apjáról mindég valami megértő, erkölcsös, szerető humor élénkségével ír, a «was liebt sich, das neckt sich» hangulatában. Érzése csak eztán színtelenedik a példás gyermeki érzés általánosságába.

³ Ujlaky István, szabadszállási volt tanítója a Pesti Napló 1881. évf. 93. sz.: «szelid viseletű, de makacs, dacos gyermek volt».

csiráinak ellenségei állanak elébe, egyszerre hitelükvesztett, ledöntendő bálványai lesznek. Az apai és iskolai önkény kézfogója belelovalja a fiú érzékenységét a művészet és egyéni szabadságvágy épen kínálkozó akármily formába (színészet, korhelykedni- akarás stb). Sikertült nyárspolgári részével a nyárspolgári erkölcsöket idején megutáltatni. A bohém elkeseredett harca kezdődik a nyárspolgárral. E harc aktivitása a művészet és egyéni szabadság teljes kiélésének törekvését, passzivitása az álmodozó, békés alaptermészet vonaglásait jelzi. Színész- és diákpályájának chronologiai adatai jellemzően mutatják, hogy támad újabb és erősebb akciókra — minők az apai harag újabb felzúdulásai,¹ a káplári önkény kitörései² stb. — újabb és erősebb vágy a színészet, költészet, egyszóval a művészi szabadság iránt, mely elv végre minden áron diadalra jut. *E művészi szabadságvágy öncél lesz és kiélezi a szakítást az apai jelfogással.* Szinte vadul túlozza önmagát és teszi mindazt, mit az apai és iskolai elvek helytelennek tartanak. *Színész akar lenni tehetségtelenül, korhely rátermettség nélkül.*³

MARÓT KÁROLY.

¹ A selmeci osztályozás után (1839): szemrehányások és a kitagadás. «Ausserordentliche Abneigungen gegen jede Subordination, darum entlieh er von der Schule mehrmals und 1839 gänzlich» írja Beck Károlynak adott önéletrajzában. (Facsimilében Fischernél 352. l.)

² A katonaság örültségébe (1839/40. telén) eddig nem eléggé tisztázott okok vetik. A Gyulai-hitte «politikai ábránd», a Svájcba jutás kalandos terve (5/6. l.) aligha. Imént idézett önvallomása szerint «von der äussersten Noth gedrungen» lett katonává. Sass István és Udvardi Cserna János vitája a Vasárnapi Ujságban (1883, 52; 1884, 3., 5., 6—7. szám) folyt. Annyi bizonyos, hogy e meggondolatlan lépést önbajára tette (v. ö. Jókai; É. II. 156/7. l. stb.).

³ Ismeretes ama jellemző nyilatkozata *A fakó leány s a pej legény* (1847.) elejéről: «Cs. D. nagy eszű ember lehetett, mert az ivásba igen hamar beletanult, pedig ez nehéz mesterség, nekem legalább az volt. Én egy pár esztendeig gyakoroltam a legnagyobb szorgalommal, míg némi-nemű tökéletességre vihettem. Ez akkortájt volt még, mikor a borított nagy virtusnak tartották. Hála istennek, ezek az idők már lejártak . . . s én úgy elfelejtettem az ivást, mintha soha nem is tudtam volna.» (V. 283. l.)